

др Милош Вучковић: ИСТОРИЈА ЗАДРУЖНОГ ПОКРЕТА У ЈУГОСЛАВИЈИ, Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке, Београд 1966.

Монографија о којој је реч један је од малог броја радова из области привредне историје за раздобље између два рата. То је логична последица чињенице да је привредној историји у развоју наше историографије поклањана мања пажња. Али то не значи да радова из области економске проблематике у поменутом периоду и нема. Многе од таквих радова нису, међутим, писали историчари, нити су превазилазили практичне потребе разних министарстава, спољнотрговинских веза Краљевине, утврђивања апарне, индустријске, занатске политике и сличних прагматистичких мотива. О задругарству се између два рата такође много писало, нарочито о теоријским и идеолошким питањима везаним за задружни покрет. Но, као што истиче М. Вучковић у предговору, нема радова о задругарству писаних на бази архивске грађе и монографија које обрађују развој задружних организација и покрета у целини: територијално и временски (1918—1941). Вучковић помиње само два рада, који су се појавили након рата, у којима се задругарство третира у целини на подручју појединих земаља Југославије: Македоније и Црне Горе.

Привредном историјом код нас, ако изузмемо старија раздобља, нарочито средњовековну историју, миша су се бавили „економисти-историчари“ него „историчари-економисти“. Међу њима поменули смо Мију Мирковића, Н. Вуча и С. Димитријевића.

Значај овог рада на привредној историји између два рата наглашен је тек изразом Пројекта за историју XX века Одлуке за историјске науке ИДН-а, у коме је ова проблематика равноправно третирана са осталим правима историјске науке (унутрашње-политичком историјом, међународним односима итд.)

Писац ове монографије један је од наших најпознатијих теорети-

чара и практичних радника на пољу задругарства. Низ његових радова посвећен је задругарству и његовим проблемима, како пре рата тако и након ослобођења.

Према обавештењу писца, изворну подлогу његове монографије чини архивска грађа разних задружних установа, јубилејани извјештаји, стенографске белешке, новине. Затим, разне јубиларне публикације и литература. Архивски фондови су прилично проређени, тако да у неким случајевима представљају „остатке остатака“. Архивски извори су сумарно наведени у предговору (4), али није дата једна општа критичка оцена њихове вредности. Писац не примењује стручни историјски методски поступак, па самим тим и не наводи архивске изворе на начин уобичајен за историчаре. Зато се има спљошни утисак, на основу наведених извора да рад није ни рађен на бази архивске грађе. Вучковић је ишао заправо на то да оствари историјску и економско-социолошку студију у којој су подаци апсорбовани у самом синтетичко-аналитичком излагању. Овакав прилаз одговарао је, како писац каже, „разноврсности и великој сложености ове материје“.

Да би систематизовао тај разноврсти садржај писац је одабрао следећи пут: прво излаже развој законодавства и идеолошко-теоријске погледе на задругарство, а затим прелази на детаљан приказ еволуције земљорадничког и градског задругарства и њихових разних облика. Исцрпно изношење позитивно правних прописа који су репулисали материју задругарства и идеолошких погледа на улогу и функције задружног покрета Вучковић обрађује потребом да боље прикаже повезаност теоријских и практичних елемената у задругарству. Економско-социолошким приступом он пак настоји да повеже развој задругарства са постојећим друштвеним условима. Њему је то несум-

њиву и пошло за руком, али само у општим цртама. Уопште, у целој овој монографији подвлачи се веза између одговарајућих нормативних решења и друштвено-политичке праксе и карактера владајућег поретка. Само, у једној сливенијој систематизици рада и разуђенијем историјском истраживању ова би веза добила несумњиво непосреднији узрочни однос. Да би се определило за оваквон начин рада једном „економисти — историчару“ недостају свакако — независно од заузете методолошке оријентације — расправе које би ближе одредиле бројна нерешена питања политичке историје тога периода. А и богатија економско-историјска литература.

Писац је, према томе, као основни правац истраживања узео истраживања задругарства у повезаности са друштвеним условима. Формално гледано он ту оријентацију подвлачи дајући предходно и дефиницију задругарства, у којој истиче да се ради „о колективној економској организацији“, чији карактер и развитак одређују „друштвени услови“ (5). Затим следи преглед формално-правне анализе шароликог и хетерогеног законодавства Краљевине, које је регулисало ову материју до њене унификације 1937. Закон о земљорадничким и занатским задругама Краљевине Србије од 1898, који је до 1937. важио на територији Србије, Македоније и Црне Горе, Вучковић оцењује као добар формално-правни инструмент у коме је било изражено једно реалистичко праћанско схватање улоге и карактера задруга, а не утопија о „задружној држави“. Држећи се у целој књизи принципа да излаже развој и специфичности задругарства за све земље Југославије, он и овде излаже остало старо законодавство о задругама (Закон о задругама на територији Хрватске, Славоније, Баната, Бачке и Барање; Закон о привредним и господарским задругама за Далмацију и Словенију). Ти застарели законски текстови замењени су 1937. Законом о привредним задругама. Вучковић сматра да је о-

вај закон донет у време када се појам *задруга* налазио у фази „организационо-техничке кристализације“. На бази анализе он утврђује да доношење овог закона није било мотивисано само жељом за ликвидацијом правног шаренила, већ и као средство борбе против комунизма (17). Вредни су пажње закључци писца да је Закон компромис између Владе и најугицајнијих струја у Главном задружном савезу као врховној задружној установи, а да је у развоју задругарства санкциониран „дух комерцијализма“ који је фактички већ постојао.

Обрада задружних теорија и задружне идеологије изнета је упробитки прегледно. Писац бројне теоријске погледе о улози и карактеру задруга своди на реформистичка, идеалистичка или праћанска схватања о „неутралном“, „интегралном задругарству“, „задружној држави“, „задружној школи“ или чак „задружном социјализму“. По тим схватањима задругарство може да изврши коректив преображај капиталистичког друштва економским путем без политичке борбе „генерализацијом“ потрошачких задруга којима се не укида само „провац и његова добит“ већ и сам капитализам. Насупрот овим схватањима појављују се у последњој деценији живота Краљевине Југославије епизоде марксистичких схватања о зависности задруга од друштвених услова и социјалне оредине. Задругарство није по овим схватањима посебан друштвено-економски систем, већ форма чија садржина може бити различита. Задруга није сама себи довољна већ је она средство, економско и политичко оружје, и то како у рукама буржоасије тако и у рукама радничке класе.

Нарочиту пажњу аутор је пократио анализи дела Михајла Аврамовића, практичара, идеолога, теоретичара и организатора задружног покрета (25—32). Аврамовић је, по писцу, први покушао да удари основе буржоаске социологије задругарства. Говорећи о радовима Милана Кумацинића

аутор истиче да се он служио марксистичком цитатологијом да би протуркао ставове најистакнутијег представника реформизма Шарла Жидда. Даље странице посвећене су анализи радова и погледа Франа Трчека, Милана Вичића, Милоша Штиблера, Војислава Ђорђевића и других. Овај одељак монографије заправо представља критички преглед и оцену литературе о задругарству.

Појаву елемената за изградњу једне потпуне марксистичке концепције задругарства писац разматра у наредном излагању (49—55). Томе је видно допринела јавна дискусија вођена 1936. између Н. Кибалчића и Р. Босанца (Р. Чолаковића) и теоријски последи М. Вичића на задругарство изнети у књизи „Задружништво“. Вучковић међутим критички приступа Вичићевом одвајању задружне форме и садржине (под утицајем неких совјетских писаца), сводићи задругарство у датим оквирима само на голу капиталистичку форму (54).

Централна проблематика монографије односи се на развој задружних организација, то јест њихових основних облика: земљорадничког и традског задругарства (56—218). Већи део рада је ипак посвећен земљорадничком задругарству (56—178), јер је због аграрног карактера земље развој задругарства имао једностран карактер. Тако је од 10906 задружних организација земљорадничких било 9100, или по броју чланова: од 1.414.876 задругара на земљорадничке задруге је долазило 1.183.600 лица. Сам Вучковић, међутим, сматра да је оваква подела теоријски неправедна, јер не постоји посебна сеоска и традска припреда (58). Конкретно излагање обухвата подробан преглед нормативног положаја и практичне делатности разноврсних облика земљорадничког задругарства: кредитних, набавних, специјализованих произвођачко-прерађивачких задруга. Опромину већину ових земљорадничких задруга ипак су чиниле кредитне и набављачке задруге. Што се тиче преће карактеристич-

ке групе земљорадничког задругарства у старој Југославији (специјализоване произвођачко-прерађивачке), она има разне облике: мљехарске, сточарске, винарске, гуларске, живинарске, житарске задруге итд. Њихову „морфолошку раздуженост“ и нагли пораст убрзава развој пржишта, културног нивоа, пораст броја спручљака. Али, Вучковић истиче да овим задругама недостаје битни елемент произвођачко-прерађивачких задруга: заједничка производња. Конјунктура и други узроци повукли су на овом подручју и државни интервенционизам преко Привилеговане аграрне банке и ПРИЗАДА.

Међу специфичним групама задружних организација он се задругава на дуванским задругама, аграрним заједницама, водним задругама, задругама Господарске слоге (основана 1935, на иницијативу ХСС).

Развој задругарства Вучковић доводи у везу са општим друштвено-политичким и економским условима (истина, оквирно). С обзиром на тесну повезаност задругарства и стање пољопривреде, он и овој посвећује неколико општих карактеризација: о поседовној структури, пренаселености, техничком нивоу. Писац у једној потово микромониграфији посвећује десетак страна (75—89) Привилегованој аграрној банци као форми државног кредитног интервенционизма у пољопривреди, сматрајући је државно капиталистичком установом бирократско централистичког карактера“.

Настојање да развој задругарства посматра у што ширем друштвеном контексту Вучковић спроводи и кроз периодизацију, која заправо одражава фазе „општедруштвеног и економског развоја“: 1918—1920, 1920—1923, 1923—1926, 1926—1934, 1934—1940. Писац води рачуна и о неким специфичним моментима: оснивању Дирекције за пољопривредни кредит и појави нових задружних облика 1925 („задруге за пољопривредни кредит“); оснивању Привилеговане аграрне банке 1929. и ликвидацији земљорадничких дугова.

Посебно су изложени форме и развој прадаког задругарства (занатске, кредитне, набављачко-продатне и прерађивачке). Вучковић се задржава на задругама државних службеника и условима под којима су се оне појавиле 1920 (скок цена, инфлација). Уредба којом су ове задруге предвиђене полазила је од обавезности чланства, али је у пракси једва 1/5 државних чиновника и радника „натурана“ у ове задруге.

Што се тиче задруга напредне оријентације, њихов значај писац види у томе што су оне биле облици легалног рада КПЈ; затим у примени марксистичких концепција на задружну праксу и што су оне за собом оставиле богато искуство и у неким крајевима узеле размере задружног покрета. Међу најмасовнијим и најстаријим организацијама напредне оријентације Бучковић наводи задруге „Селачке самопомоћи“ у Црној Гори, чији рад детаљно описује (211—214).

Из ове студије о развоју задругарства добија се прегледна слика о његовој нејединствености (67 савеза), значајнијим процесима унутар специфичних задружних облика, различитим политичким тенденцијама које су се преламале у раду задружних савеза, профитерству на штету принципа, финансијској снази задружних организација (анализиран је однос зајмова као туђих средстава, штедних улога и задружних учела и резерви). Опширно је изнета и слика организационог развитка задругарства. Уопштавањем преходног излагања и анализе Бучковић је дошао до закључка о

земљорадничким задругама као мотом преко кога је капитал продирао у пољопривреду; о извршавању земљорадничких задруга у средство економски снажнијих слојева; о малим могућностима набављачких задруга (недостатак средстава и притисак повериоца); о незнатној развијености произвођачких задруга. Но, упркос овим слабостима, задруге су помапале прелазак са екстензивног на интензивно привређивање, везујући натурална газдинства за тржиште; набављачке форме задруга имале су васпитан карактер у односу на приватан дућан“. Сагледана је у целини еволуција задругарства у бившој Југославији, која ипак није довела до његове кристализације за живота старог друштва.

У Вучковићевој монографији проблем задругарства је исцрпљен на бази извора и сазнања савремене етапе. Наредне расправе ићи ће у дубље захвате и конкретције утврђивање друштвене условљености задружних феномена. Ако би смо хтели да овом раду приметимо још нешто сем изнетог, онда би смо истакли претерано посвећивање пажње у целој књизи формално-правним елементима. Неки делови рада носе извесно стручно обележје и од мањег су интереса за историјску науку (организациони елементи, функционисање појединих задруга или задружних савеза). Међутим, то су споредне слабости на једном још истраживачки нераскрченом подручју, које не могу да доведу у питање вредност овог студијског прегледа.

Брашко Петрановић